

ΘΗΡΟΓΡΑΦΙΕΣ: Ερμηνεύοντας το τοπίο

Αργυρού Ευαγγελία

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια έρευνα γύρω από τη νήσο Θήρα και ειδικότερα μια προσπάθεια ερμηνείας της σχέσης τοπίου-κατοίκησης. Η εξέλιξη του θηραϊκού τόπου, οι γεωμορφολογικές αντιθέσεις, η οικιστική ανάπτυξη αλλά και η πορεία που ακολούθησε το νησί, ώστε να διαμορφωθεί η σημερινή του εικόνα ως διάσημος τουριστικός προορισμός, αποτελούν στοιχεία ικανά να φανερώσουν ιδιαίτερες σχέσεις που επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο εκδηλώνεται το φαινόμενο της κατοίκησης. Βασικός στόχος είναι η αναζήτηση και η διαμόρφωση μιας διαφορετικής αντιμετώπισης, μέσω της οποίας μπορούν να αναγνωστούν τα ιδιαίτερα γνωρίσματα ενός τόπου, δηλαδή ένα εργαλείο ανασκευής για την προσέγγιση της κατοίκησης όπως εκδηλώνεται σήμερα. Η πορεία που ακολουθούμε οργανώνεται σε τρία στάδια.

Το πρώτο στάδιο αφορά την προσέγγιση της πολύπλοκης έννοιας του τοπίου , και τους τρόπους με τους οποίους ερμηνεύεται. Η ύπαρξη του ανθρώπου στο φυσικό περιβάλλον, όπου ζει, κατοικεί και οργανώνει τις δραστηριότητές του, δημιούργησε μια ιδιαίτερη σχέση μεταξύ τους και οδήγησε στην ανάδυση του όρου «τοπίο». Η δυσκολία ακριβούς ορισμού των μεταβλητών και των χαρακτηριστικών που το συνιστούν, οδήγησε σε διαφορετικές προσεγγίσεις κατά καιρούς, κάθε μια εκ των οποίων είναι ικανή να φανερώσει νέες πτυχές και συσχετισμούς. Ένα τοπίο μπορεί να είναι μια γεωγραφική περιοχή με συγκεκριμένα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά, μια περιοχή όπου ο άνθρωπος εγκαθίσταται και οργανώνεται σε ομάδες, αλλά και μια απεικόνιση ενός μέρους όπως γίνεται αντιληπτό από έναν παρατηρητή.

Το άτομο προκειμένου να οικειοποιηθεί έναν τόπο αναζητά τη θέση του μέσα στο περιβάλλον και προσπαθεί να ερμηνεύσει τη σχέση του με τη φύση, δημιουργώντας σύμβολα και νοήματα. Αποκτά διττό χαρακτήρα και από τη μια λειτουργεί σαν αντικείμενο ενός ευρύτερου συνόλου φυσικών και ανθρωπογενών στοιχείων, ενώ από την άλλη μοιάζει να αποκτά το ρόλο ενός υποκειμένου-παρατηρητή που εκφράζει τις αντιλήψεις και τις σκέψεις του, όπως αντανακλώνται στον εσωτερικό του κόσμο.

Η ερμηνεία της κατοίκησης είναι δυνατό να αναγνωρισθεί τόσο μέσα από την εξέλιξη των ομαδοποιήσεων σε ένα τόπο μέσα στο χρόνο, όσο και από τον τρόπο που εκφράζεται η σχέση τους με αυτόν μέσα από τις απεικονίσεις. Καταλήγουμε, λοιπόν, ορίζοντας το τοπίο ως ένα μέσο που διαμορφώνει την ανθρώπινη συμπεριφορά και διαμορφώνεται από αυτήν και διακρίνουμε τον αντικειμενικό και τον βιωμένο χώρο. Ο αντικειμενικός χώρος αφορά τα στοιχεία του ως φυσική περιοχή, τα «ευκλείδια χαρακτηριστικά του», ενώ στο βιωμένο χώρο συμπεριλαμβάνονται «όλες οι μεροληψίες της φαντασίας» του ανθρώπου καθώς και οι εμπειρίες, οι σκέψεις και οι ιδεολογίες που αναπτύσσει. Είναι ο χώρος όπου δημιουργείται η ανάγκη να δοθούν νοήματα και σύμβολα σχετικά με τη θέση του ατόμου στο περιβάλλον και να οπτικοποιηθούν -μέσω των απεικονίσεων - «καταστάσεις ζωής». Για την συνολική περιγραφή του, απαιτείται η κατανόηση του «αντικειμενικού» χώρου, ενώ παράλληλα και η ερμηνεία του «βιωμένου» χώρου, ως διαφορετικές πτυχές/αντιμετώπισεις που βοηθούν τον άνθρωπο να οικειοποιηθεί έναν τόπο, και με τον όρο τόπο εννοούμε τη «συγκεκριμένη εκδήλωση της κατοίκησης».

Θεωρούμε τις απεικονίσεις ως εργαλεία τα οποία παρέχουν πληροφορίες που σκιαγραφούν αντιλήψεις και που αφορούν κάθε μέσο που μπορεί να αναπαραστήσει, να περιγράψει ή να αποτυπώσει ένα τοπίο. Ο κάθε δημιουργός,

καλεί το δέκτη του έργου να ερμηνεύσει και να δημιουργήσει τις δικές του εντυπώσεις, που με τη σειρά τους αποτελούν υποκειμενικό κυήμα της φαντασίας και των βιωμάτων του. Ανέκαθεν γινόταν προσπάθεια να περιγραφεί το περιβάλλον με διαφορετικά βέβαια μέσα ανά εποχή· από τις τοιχογραφίες στο εσωτερικό κτισμάτων της εποχής του χαλκού, τα γραπτά κείμενα της αρχαιότητας και τα *isolaria* των περιηγητών της Μεσογείου έως την ανάδυση της τοπιογραφίας ως αυτόνομη έκφραση το 18ο αιώνα και τη διάδοση της φωτογραφίας τον 20ο αιώνα, η σχέση με το τοπίο επαναπροσδιορίζεται και διαφοροποιείται. Η πορεία αυτή υποδεικνύει νέους τρόπους που ένας τόπος μπορεί να αναγνωστεί και εν τέλει να κατοικηθεί, τότε και τώρα.

Ο καταλυτικός ρόλος του χρόνου, ως το στοιχείο της σταθερότητας και της αλλαγής επηρεάζει τόσο τα στοιχεία του αντικειμενικού χώρου, όσο και του βιωμένου. Η οικειοποίηση ενός τόπου αφορά στο να δημιουργείς νοήματα και να «συγκεκριμενοποιείς την ουσία του σε διαρκώς νέα ιστορικά πλαίσια». Βέβαια, ο χρόνος δεν επηρεάζει με τον ίδιο ρυθμό ένα τοπίο. Τα στοιχεία που το απαρτίζουν «υπακούουν σε χρονικότητες που μεταξύ τους δεν είναι συντονισμένες, «η κινητικότητα των κοινωνιών διαπλέκεται με αυτήν του περιβάλλοντος, σχηματίζοντας ένα πιο αργοκίνητο σύνολο, που κάποιες φορές, όμως, ξεσπά σε βίαιες στιγμιαίες κρίσεις».

Οι πολλαπλοί χρόνοι που ενσωματώνονται σε ένα τοπίο αποτέλεσαν βασική μέθοδο ιστορικής ανάλυσης της περιοχής της Μεσογείου από τον F. Braudel. Η μέθοδος αυτή διαμορφώνει μια σειρά προσώπων του ανθρώπου σε σχέση με το περιβάλλον του, μέσα από τρεις χρονικές κλίμακες.

Τα τρία επίπεδα οργανώνονται από τη μακρά περίοδο (*longue durée*) ή γεωγραφικό χρόνο, που αφορά τις αργές μεταβολές των μορφολογικών

χαρακτηριστικών, του ανάγλυφου του εδάφους ή του κλίματος μιας περιοχής, τη μέση περίοδο (moyenne durée) ή κοινωνικό χρόνο, στον οποίο εμπεριέχονται τα κοινωνικά και οικονομικά γνωρίσματα πολιτισμικών ομάδων και τη σύντομη περίοδο (durée courte) ή ατομικό χρόνο, που έχει να κάνει με πολιτικά γεγονότα ή επιφανειακές διαταραχές ενός κοινωνικού συνόλου.

Δεδομένου ότι αυτοί οι τρεις φακοί εστίασης αποτελούν ένα εργαλείο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για οποιαδήποτε εποχή ή περιοχή και να περιγραφεί μέσω αυτών η «ολική ιστορία» ενός τόπου (histoire totale), στο δεύτερο στάδιο της έρευνας επιχειρούμε να τους εφαρμόσουμε στην παρουσίαση του αντικειμενικού χώρου της Θήρας. Στόχος είναι να παρουσιαστούν οι μεταβολές κάθε στοιχείου ώστε να διερευνήσουμε «το εν-οικείν στην πολλαπλότητά του»

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΣ ΧΡΟΝΟΣ

Το νησιωτικό σύμπλεγμα της Σαντορίνης τοποθετείται στο ηφαιστειακό τόξο Νοτίου Αιγαίου και διαθέτει ενεργούς ηφαιστειακούς όγκους. Αποτελείται από πέντε ηφαιστειακές νήσους, τη Θήρα, τη Θηρασία, την Παλαιά και τη Νέα Καμμένη και το Ασπρονήσι, οι οποίες δημιουργήθηκαν από σειρά εκρήξεων.

Η Θήρα έχει σχήμα «ημισελήνου» και διακρίνεται από κλίση του εδάφους σταθερά καθοδική από το δυτικό προς το ανατολικό άκρο. Στην εσωτερική πλευρά του κρατήρα ορθώνονται κατακόρυφοι και απότομοι κρημνοί, ενώ η περιφέρειά του καταλήγει ομαλά προς τη θάλασσα όπου δημιουργούνται ακτές. Την καθοδική πορεία του υψόμετρου διακόπτουν ανά διαστήματα ρεματιές, αλλά και εδαφικές εξάρσεις στο νοτιανατολικό τμήμα. Το απότομο χείλος του φρυδιού προς την πλευρά του κρατήρα, η καλντέρα (caldera), οργανώνεται σε οριζόντιες στρώσεις, οι οποίες

λειτουργούν ως τομογραφία της γεωλογικής εξέλιξης. Οι πεδινές εκτάσεις του ανατολικού τμήματος, προσφέρονται για καλλιέργεια λόγω των συστατικών του εδάφους που κάνουν τη γη έφορη.

Τα τελευταία 200. 000 χρόνια έχουν σημειωθεί 12 κύριοι ηφαιστειακοί κύκλοι που έδωσαν στο σύμπλεγμα τη σημερινή του μορφή. Η κυριότερη έκρηξη έλαβε χώρα το 1650-1600 π.Χ. όπου αποκόπηκε μέρος του βόρειου τμήματος του εδαφικού όγκου διαχωρίζοντας τη Θήρα από τη Θηρασία. • Η τελευταία έκρηξη σημειώθηκε το 1939-1941 όπου οι ηφαιστειακοί όγκοι πήραν τη σημερινή τους μορφή.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΧΡΟΝΟΣ

Την εποχή του χαλκού συναντάται ο οργανωμένος οικισμός της προϊστορικής πόλης του Ακρωτηρίου, ο οποίος μέσω ενός οδικού δικτύου κατέληγε στο λιμάνι. Η οικονομική άνθηση του οικισμού οφείλεται κυρίως στις εμπορικές δραστηριότητες που είχαν αναπτυχθεί. Το 10^ο αιώνα π.Χ. οι Λακεδαιμόνιοι εγκαταστάθηκαν νοτιοανατολικά του νησιού στον ορεινό όγκο του Μεγάλου Βουνού. Ο οικισμός λειτουργούσε ως παρατηρητήριο του νότιου Αιγαίου ενώ η οικονομική ζωή ήταν στενά συνδεδεμένη με τη γη. Με την κατάληψη της Θήρας από τους Βυζαντινούς ξεκινά η περίοδος παρακμής. Οι πειρατικές επιδρομές των Αράβων οδηγούν στη σταδιακή ερήμωση και οικονομική παρακμή και οι λιγαστοί κάτοικοι στρέφονται στο εσωτερικό του νησιού. Ως το τέλος του 15ου αιώνα, η Σαντορίνη οργανώνεται σε πέντε καστέλια. Οι πέντε αμυντικοί πυρήνες συγκέντρωναν το σύνολο της κοινωνικής ζωής και εξασφάλιζαν την ασφάλεια των κατοίκων, ενώ το εσωτερικό τους χαρακτηρίζεται από δαιδαλώδες οδικό δίκτυο σπειρωειδούς διάταξης. Κατά την οθωμανοκρατία τα πρώτα σημάδια ανάκαμψης είναι ορατά. Αυξάνεται η εμπορική κίνηση στο νησί, αναπτύσσεται η ναυτιλία και η γεωργία. Η οικονομική ανάπτυξη

και οι καλές συνθήκες διαβίωσης αυξάνουν τον πληθυσμό δημιουργώντας την ανάγκη για οικιστική επέκταση. Τα καστέλια σταδιακά ερημώνουν και κτίζονται κατοικίες εκτός του προστατευτικού περιβάλλοντος ενώ νέοι οικισμοί σχηματίζονται στην ενδοχώρα. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η Σαντορίνη είχε μετατραπεί σε σημαντική ναυτική δύναμη, ενώ παράλληλα εμφανίζονται βιομηχανικές μονάδες και ορυχεία από όπου γινόταν εξαγωγή προϊόντων προς την εγχώρια και διεθνή αγορά. Στα μέσα του αιώνα οι καταστροφικές επιπτώσεις του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου σε συνδυασμό με το σεισμό του 1956 και τη μεταφορά των βιομηχανιών στην Αττική, δημιούργησαν ένα έντονο μεταναστευτικό κύμα.

Από το '70 και μετά, με την ανάπτυξη του τουρισμού και της κρουαζιέρας η οικονομική και κοινωνική ζωή της Θήρας δέχεται ταχείες μεταβολές. Οι θηραίοι στρέφονται προς τον τριτογενή τομέα. Η οικοδομική δραστηριότητα ενισχύεται και οι οικισμοί επεκτείνονται προς όλες τις κατευθύνσεις, άτακτα και με ταχείς ρυθμούς.

ΑΤΟΜΙΚΟΣ ΧΡΟΝΟΣ

Οι ηφαιστειακές εκρήξεις αλλά και οι σεισμοί που τους συνοδεύουν, πέρα από γεωλογικά φαινόμενα, αποτελούν και γεγονότα βίαια που διατάρασσουν την καθημερινή ζωή και τη ροή των πραγμάτων.

Ο καταστρεπτικός σεισμός του 1956, που προκάλεσε την καταστροφή σχεδόν του ενός τετάρτου των οικοδομημάτων συνοδεύθηκε από ένα σημαντικό γεγονός για την εξέλιξη της Θήρας, την ανοικοδόμηση του 1956. Το Υπουργείο Συγκοινωνιών και Δημοσίων Έργων θέτει ως προϊστάμενο τον Κωνσταντίνο Δεκαβάλλα. Έως το 1960 κατασκευάστηκαν 1.650 κατοικίες, επεκτάθηκαν 10 παλαιοί οικισμοί και δημιουργήθηκε ένας νέος παραθαλάσσιος, το Καμάρι. Παράλληλα, το 1958

μεταφέρθηκε το λιμάνι, και κατασκευάστηκαν ο αερολιμένας και το τελεφερικ το 1975 και 79 αντίστοιχα .

Ένα ακόμη σημαντικό γεγονός έλαβε χώρα το 1933 κατά τη διάρκεια του 4^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής που διεξήχθη εν πλω, όπου παρευρεθηκαν στις Κυκλάδες άτομα της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας. Ο Le Corbusier σε κείμενό του ένα χρόνο μετά αναφέρει: «[...] εισπνεύσαμε, οσφρανθήκαμε, περιπλανηθήκαμε, ξαναβρήκαμε ανέπαφο στα νησιά και έκδηλο στα ερείπια τον παλμό της ζωής με το εγγενές του δράμα: πρωτοβουλία, ευκινησία, ταχύτητα, ένταση [...]».

Με την ολοκλήρωση της περιγραφής του αντικειμενικού χώρου μέσα από τη μέθοδο που εισήγαγε ο Braudel επιτυγχάνεται η διαμόρφωση πολλαπλών αντιλήψεων σχετικά με την πορεία της Σαντορίνης ως φυσική γεωγραφική περιοχή, ως κοινωνικό και οικονομικό πεδίο δραστηριοτήτων, αλλά και ως αυτόνομος οργανισμός στον οποίο λαμβάνουν χώρα γεγονότα και εξελίξεις. Έτσι, προκύπτουν χαρακτηριστικά του τόπου που φαίνεται να λειτούργησαν με διαφορετικό τρόπο για κάθε κοινωνική ομάδα που εγκαταστάθηκε και αναπτύχθηκε στη Θήρα. Η γεωμορφολογία του εδάφους και η σημερινή διάρθρωση του νησιού διαμορφώνουν τέσσερις διαφορετικές καταστάσεις μέσα από τις οποίες ο άνθρωπος έκανε και συνεχίζει να κάνει εμφανή την παρουσία του στον θηραϊκό τόπο. Από τη μία η παρουσία του πλοίου στο φυσικό κόλπο του νησιού αποτελεί σημαντικό στοιχείο προς εξέταση, εν συνεχεία η οργάνωση στην κορυφογραμμή και οι υπόσκαφοι αγροτικοί οικισμοί της ενδοχώρας έως τη μετάβαση στο ανατολικό άκρο που καταλήγει σε ακτές.

Το τρίτο στάδιο της έρευνας αφορά στην ερμηνεία του βιωμένου χώρου. Έχοντας ως δεδομένο την κριτική πάνω στη μέθοδο των τριών παράλληλων

χρονικών επιπέδων, που αναφέρονται στο άτομο ως κινούμενο αντικείμενο μέσα στο τοπίο, αναζητούμε συσχετισμούς που αφορούν τις επιμέρους σχέσεις των κλιμάκων, με γνώμονα το άτομο και το ρόλο του ως υποκείμενο-παρατηρητής. ΟΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ, ΟΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΕΣ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΤΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΠΟΥ ΣΚΙΑΓΡΑΦΟΥΝΤΑΙ ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΕΩΝ, ΑΠΟΤΕΛΟΥΝ ΤΟ ΔΙΑΤΕΜΝΟΝ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ ΙΚΑΝΟ ΝΑ ΟΡΙΣΕΙ ΑΥΤΟΥΣ ΤΟΥΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΥΣ ΕΤΣΙ ΩΣΤΕ ΝΑ ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΙ Ο ΒΙΩΜΕΝΟΣ ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΕΝ ΤΕΛΕΙ ΝΑ ΚΑΤΑΝΟΗΘΕΙ Η ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΟΙΚΗΣΗΣ. Επιχειρούμε λοιπόν, μέσα από τις απεικονίσεις να αναλύσουμε τις τέσσερις καταστάσεις που προέκυψαν από την περιγραφή του αντικειμενικού χώρου.

ΤΟ ΠΛΟΙΟ

Η παρουσία και η απαραίτητη χρήση του πλοίου από τον άνθρωπο στο δυτικό άκρο της Θήρας, οδήγησε στην ανάπτυξη μιας στενής σχέσης με το μέσο. Από την τοιχογραφία της νηοπομπής, έως και τους χάρτες του 17^{ου} αιώνα το πλοίο αποκτά κυρίαρχο ρόλο στις απεικονίσεις. Από μέσο μετακίνησης μετατρέπεται σε ένα σύμβολο, που υποδηλώνει από τη μια την οικονομική και ναυτική δύναμη της Σαντορίνης και από την άλλη το ανθρωποκεντρικό πνεύμα του 17ου αιώνα όπου διοργανώνονται μεγάλα περιηγητικά ταξίδια. Με την ανάπτυξη της αισθητικής θεωρία και της ανάδειξης της τοπιογραφίας ως αυτόνομης έκφρασης, το τοπίο αποκτά σημαντικότερο ρόλο στις απεικονίσεις. Η μορφολογία του εδάφους, καθώς και το μέγεθος των πλοίων σε σχέση με τον όγκο του νησιού, ανταποκρίνονται

περισσότερο στην πραγματικότητα. Με έμφαση στο «συγκινητικό, το ιδιόμορφο και το φανταστικό» δίνεται έμφαση στην όψη του νησιού, όπως γίνεται αντιληπτή από κάποιον που καταφθάνει με πλωτό μέσο στη δυτική πλευρά και αντικρίζει τους απότομους κρημνούς του εδάφους. Το βραχώδες τοπίο μοιάζει αφιλόξενο και ορθώνεται μπροστά στα πλοία, ενώ το μεγάλο ύψος του κρύβει τον ορίζοντα. Η καλντέρα γίνεται όριο που μειώνει το οπτικό πεδίο του παρατηρητή και το ασύμμετρο μέγεθος του ανθρώπου σε σχέση με το περιβάλλον του ενεργοποιεί μια «αρνητική ηδονή» που συνδέεται με το αίσθημα του υψηλού, όπως αναφέρει ο Καντ.

Το αίσθημα αυτό φαίνεται να μην προκαλείται στους κατοίκους διότι η σχέση που αναπτύσσουν με το περιβάλλον έχει πρακτικό σκοπό. Αν αναλογιστούμε τα λεγόμενα του J. Ritter, λόγω αυτού του πρακτικού σκοπού η ενατένιση του τοπίου δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο μιας «ελεύθερης απολαμβάνουσας θεώρησης» ώστε να γίνει παρόν στις αισθήσεις και να προκαλέσει δέος ή θαυμασμό. Αντίθετα, εντυπωσιασμός προκαλείται από το μέγεθος των πλοίων που καταφθάνουν στο νησί. Η άφιξη ή η αναχώρηση ενός πλοίου αποτελεί γεγονός για τη ζωή των ανθρώπων του νησιού, οι οποίοι ενεργοποιούνται για να την προετοιμάσουν.

Τα κρουαζιερόπλοια από το 70 και μετά καταφθάνουν στο νησί. Ως μέσα αναψυχής, μοιάζουν να λειτουργούν σαν αυτόνομοι οργανισμοί. Φαίνεται δηλαδή, να είναι σαν εφήμεροι οικισμοί στους οποίους έχουν πρόσβαση μόνο οι επιβάτες και οι οποίοι αλλάζουν ανάλογα με τα προγραμματισμένα δρομολόγια, την εποχή αλλά και το μέγεθος του πλοίου. Για τους επιβάτες του κρουαζιερόπλοιου η Θήρα λειτουργεί ως φόντο που καδράρεται από τα ανοίγματά του.

Η ΚΟΡΥΦΟΓΡΑΜΜΗ

Οι αμυντικοί πύργοι και ο περίβολος των εσωστρεφών καστελιών όπως παρουσιάζονται από τον buondelmonti αποκτούν νέο χαρακτήρα. Η σπειροειδής μορφή των καστελιών διασπάται και η οργάνωση πλέον γίνεται γραμμικά και σε επίπεδα που ακολουθούν τη μορφολογία του εδάφους. Η σχέση άμεσης επαφής μεταξύ των κατοικιών, που εξυπηρετούσε τις ανάγκες των ατόμων για ασφάλεια και συγκέντρωση παραλλάσσεται αλλά διατηρείται και στους νέους. Η διαχωριστική μεσοτοιχία ανάμεσα στα κτίσματα συνεχίζει να υφίσταται, ενώ λόγω της επέκτασης του οικισμού βαθμιδωτά και της οργάνωσης των όγκων σε διαφορετικά επίπεδα, δημιουργείται και μια δεύτερη επιφάνεια επαφής. Το δώμα δηλαδή μιας μονάδας αποτελεί τον υπαίθριο χώρο του όγκου που βρίσκεται στο αμέσως ανώτερο επίπεδο, λειτουργεί δηλαδή ως κοινό στοιχείο μεταξύ τους, όπως αντίστοιχα κάνει η μεσοτοιχία. Το δημόσιο φαίνεται να συγχέεται με το ιδιωτικό και οι όγκοι δεν αναγνωρίζονται ως μονάδες αλλά ως ένα ενιαίο σύνολο. Η έλλειψη χώρου λόγω της κλίσης του εδάφους και η δυσκολία στη μεταφορά υλικών για την οικοδόμηση των όγκων διαμόρφωσε την πολύπλοκη μορφή των οικισμών της κορυφογραμμής όπου ακόμα και το τελευταίο τετραγωνικό μέτρο είναι απαραίτητο τον κάτοικο για την κάλυψη των βασικών του αναγκών.

Το σημειακό κέντρο των καστελιών γίνεται κίνηση, ένας κεντρικός άξονας στο χείλος του γκρεμού που συνδέει τους μικρότερους άξονες κίνησης ανάμεσα στους όγκους, δημιουργώντας ένα «ακανόνιστο πλέγμα». Ο παρατηρητής, αποκτά μια πανοραμική άποψη του νησιού ενώ η κατακορυφότητα και το ύψος των κρημνών από οπτικό εμπόδιο μετατρέπεται στο κατάλληλο μέσο που μεγιστοποιεί το οπτικό πεδίο. Η άποψη που δημιουργείται στο δυτικό άκρο της Σαντορίνης, στο φυσικό όριο του εδάφους από τη θάλασσα δίνει την αίσθηση ότι βρίσκεσαι στο κέντρο, ενώ τα

όρια δεν έχουν να κάνουν πλέον με αυτά του νησιού αλλά με αυτά που είναι ικανό να συλλάβει το ανθρώπινο βλέμμα.

Η ΕΝΔΟΧΩΡΑ

Οι υπόσκαφοι οικισμοί της ενδοχώρας είναι στενά συνδεδεμένοι με τη γη. Οι άνθρωποι, που μοιάζουν να κατοικούν σε έναν αρνητικό χώρο οργανώνουν τη ζωή τους γύρω από την ενασχόλησή τους με τη γη. Το ανθρώπινο σώμα αποτελεί το μέτρο που διαμορφώνει τα μεγέθη του οικισμού. Για παράδειγμα, το πλάτος ενός περάσματος μπορεί ορίζεται αναλογικά με το χώρο που χρειάζεται ένας άνθρωπος που μεταφέρει ένα φορτίο με αγροτικά προϊόντα. Η ανάπτυξη της σχέσης με τη γη όρισε και τον υπερβατικό χαρακτήρα που της αποδόθηκε. Από την αγνόηση του χρησμού της Πυθίας, όπως αναφέρει ο Ηρόδοτος που έφερε εκτεταμένη ανομβρία στο νησί, έως και τη σημερινή βεντέμα, που τα στάδια της συνδέονται με εορτές του χριστιανικού ημερολογιακού κύκλου, η κοινωνική ζωή επηρεάζεται και οργανώνεται γύρω από τους κύκλους της φύσης και των γεωργικών διαδικασιών. Με την υποβάθμιση των οικισμών της ενδοχώρας λόγω του σεισμού του 56 αλλά και λόγω της μετακίνησης προς τα τουριστικά κέντρα δίνουν την αίσθηση ότι κυριαρχεί η ανάμνηση του παρελθόντος παρά το παρόν. Άδειοι χώροι, εγκαταλελειμμένες βιομηχανικές μονάδες, περιορισμένη ανθρώπινη παρουσία και ερημωμένες καλλιέργειες δημιουργούν κηλίδες κενές από δραστηριότητες.

Η ΑΚΤΟΓΡΑΜΜΗ

Έως και τον 20^ο αιώνα η ακτογραμμή αποτελούταν από υπολείμματα εγκαταστάσεων. Κατά την ανοικοδόμηση του 56 οργανώνεται ο νέος οικισμός του

Καμαρίου. Οι επιρροές από το μοντέρνο κίνημα, καθώς και η οργάνωση των λειτουργιών σε ζώνες σύμφωνα με τις αρχές της χάρτας των αθηνών, είχαν ως σκοπό τον ορθολογισμό και την αυστηρή γεωμετρικότητα. Η μορφή των κατοικιών που δεν ορίστηκε από τους κατοίκους, αντιμετωπίστηκε με δυσπιστία ενώ πολλοί αρνήθηκαν να κατοικήσουν τις νέες μονάδες. Παρόλα αυτά οι νέες συνθήκες που έφερε το φαινόμενο του τουρισμού όρισε ένα δίπολο όπου συγκεντρώνονται οι επισκέπτες. Στη μία περίπτωση για την κατανάλωση της θέας στην κορυφογραμμή και στην άλλη για την απόλαυση της θάλασσας ακτογραμμή. Οι βεβιασμένες κινήσεις των κατοίκων για την κάλυψη αυτών των αναγκών αντανάκλαται και στο οικιστικό περιβάλλον. Κακής ποιότητας μεγάλες κατασκευές κατακλύζονται από επισκέπτες τους θερινούς μήνες, ενώ κατά τη διάρκεια του χειμώνα το περιβάλλον μοιάζει ερημωμένο, όπως οι παράλιοι οικισμοί του 16ου αιώνα. Η αντιφατική αυτή εικόνα που έχει το νησί, δεν επηρεάζει την ολιγοήμερη παραμονή των επισκεπτών ενώ αντίθετα ορίζει τους ρυθμούς της καθημερινότητας των κατοίκων που προσαρμόζονται σε σχέση με την εποχή και τον κύκλο της τουριστικής περιόδου.

Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτουν ορισμένα ενδιαφέροντα στοιχεία που αφορούν την εξέλιξη της σχέσης τοπίου-κατοίκησης. Η παρουσία του ηφαιστείου και οι κύκλοι των εκρήξεών του, προκάλεσαν κατά καιρούς μεγάλες φυσικές καταστροφές. Το νησί μοιάζει να αναδημιουργείται από την αρχή, νέες ομάδες εγκαθίστανται και οργανώνουν την κοινωνική και οικονομική τους ζωή. Οι

κοινωνικές ομάδες διαφέρουν ανά περίοδο, και η επιλογή της θέσης που θα αναπτύξουν τους οικισμούς τους, έγκειται στην κάλυψη διαφορετικών αναγκών, που αφορούν τα διαρκώς νέα ιστορικά πλαίσια.

Ακολουθούμε την πορεία του παρατηρητή, του κάτοικου, του επισκέπτη. Η ανάγκη να νοημάτοδοτηθούν καταστάσεις σε σχέση με το περιβάλλον παραμένει ίδια, με τη διαφορά ότι τα γνωρίσματα του τόπου αναγνωρίζονται με διαφορετικό τρόπο. Στο παρελθόν ο κάτοικος αντιλαμβανόταν τη φυσική τοπογραφία ως δυσμενή συνθήκη, ενώ σήμερα αποτελεί πόλο έλξης για την ανάπτυξη της νήσου.

Ο χαρακτήρας και οι προθέσεις του ατόμου είναι στοιχεία που προκαλούν διαφορετικά συναισθήματα και σκέψεις. Το θηραϊκό τοπίο με τις αντιθέσεις που παρουσιάζει οδήγησε στη διαμόρφωση θρύλων, μύθων, θρησκευτικών αντιλήψεων και δοξασιών σε μια προσπάθεια να μετατραπεί από ανοίκειο σε οικείο. Η ανάγκη αυτή δεν μπορεί να οριστεί από συγκεκριμένα χρονικά, κοινωνικά, ιστορικά ή ατομικά πλαίσια αλλά αφορά τη φύση του ανθρώπου και την αναζήτηση της θέσης του μέσα στο περιβάλλον.

Η κατανόηση αυτής της σχέσης αποτελεί αντικείμενο πολυάριθμων μελετών και μπορεί να καταλήξει σε διαφορετικά αποτελέσματα. Σε κάθε περίπτωση μπορούμε να πούμε ότι κάθε μελέτη αποτελεί και μια διαφορετική γραφή, ένα άλλο εργαλείο για την δημιουργία νοημάτων. Μοιάζει λοιπόν, πέρα από τα συμπεράσματα που προέκυψαν, η αντιμετώπιση και ερμηνεία της σχέσης τοπίου-κατοίκησης να σημαίνει κυρίως να θέτεις πρόβλημα μεθόδου.